

152. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 8892, арк. 12-15.
153. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 6049, арк. 18-20, 25 зв.

Шишкіна Ю.А. История Глухова периода Гетманщины (по материалам Центрального государственного исторического архива Украины в Киеве)

Статья автором проанализированы и систематизированы материалы Центрального государственного исторического архива Украины в Киеве, которые касаются застройки города Глухова и исторических событий, которые происходили в нем в период Гетманщины.

Ключевые слова: Гетманщина, Глухов, архив, фонды, пожары, перепланирование, отстройка

Shyshkina Yu.A. Hlukhiv history in Hetmanate period. (based on Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv)

In this paper the author analyzed and systematized materials of the Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev concerning development of Hlukhiv and historical events that took place in it during Hetmanate period

Key words: Hetmanate, Hlukhiv, archive, funds, fire, replanning, reconstruction

05.04.2013

УДК [94(477.52)(093.4):347.67]«17»

А.В. Попружна

**НЕОПУБЛІКОВАНА ДУХІВНИЦЯ
ГЛУХІВСЬКОЇ ПРОТОПОПИХИ
МЕЛАНІЇ СОФОНОВИЧ**

Стаття містить публікацію духівниці Меланії Софонович, удови глухівського протопопа Максима Софоновича.

Ключові слова: Глухів, М. Софонович, духівниця.

Укладати тестамент у XVII – XVIII ст. мали можливість представники різних соціальних верств – козацької старшин, міщанства і духівництва. Це дало змогу сучасним дослідникам використовувати заповіді як джерело з історії певних соціальних спільнот. Зокрема, Н. Білоус розглядає тестаменти як джерело історії київських міщан середини XVI – першої половини XVII століття [1], А. Гедьо за допомогою духівниць відновлює повсякденне життя Ніжинської грецької громади XVIII – першої половини XIX ст. [2], Л. Демченко аналізує духівниці представників князівських родів Волині у XVI ст. [3], О. Кривошея досліджує заповіді представників знатних козацьких родів Гетьманщини XVII – XVIII ст. [4].

У цілому духівниці – це важливе історичне джерело для дослідження світогляду, родинних взаємовідносин, побуту, матеріального становища людини, представника певної соціальної спільноти.

У колекції тестаментів О. Лазаревського [5] в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського зберігається неопублікована

духівниця Меланії Софонович – удови глухівського протопопа Максима Софоновича, датована 1725 р.

Меланія заповідає майно сину Олексію, який також став священником, заміжнім дочкам Анастасії та Февронії, дружині померлого сина Параскеві з онуками.

Духівниця Меланії Софонович є цінним джерелом з історії Глухівщини першої половини XVIII ст. У ній згадуються храми міста, а також навколишні села. Ці відомості збагачують уявлення про Глухів та його передмістя у першій половині XVIII ст.

Документ опрацьований на підставі правил передачі тексту кириличних документів XVI – XVIII ст. популярним методом. Нерозпізані місця в тексті духівниці позначені трикрапкою в квадратних дужках, а місця, у прочитанні яких бракує певності, позначені знаком питання.

**Духівниця глухівської протопопи Меланії
Софонович. 1725 р.**

Року тисяча семсот двадцять п'ятого місяця фебруарія второго дня.

Я, Меланія Максимова Софоновичева [1], протопопи́ха глуховская, будучи нині при старості лет посещена от Всемогущого Бога слабостию здоров'я и надеючися еже день настае смертного (которій яко тать приходит) часа такую остатной моей воли в собвенных моих, чрез працю мою и мужа моего набытых, добрах на детей моих же: сына Алексея священника Святониколского [2] и на позосталую другого моего сына Федора жону Параскевию з трема детмы, и на дочерей Анастасию и Февронию ни с чіего примусу и понужденія, але з власной воли моей чинно легкацію, желаючы того, дабы впредь по смерти моей между ними, детмы моими, за позосталии имениа не было трудности и турбаций, и мне б за тое, если они дети мои беспорядочны в расположении отческих имений остануться, пред общим Судією не ответствоват, и того ради все недвижиміе добра, якіе я з мужем моим совокупно власним коштом и працею нажили, з рассмотренія моего материнського, на оных всех вишеозначенных детей моих легкую ниже следующим порядком.

Первіе сину моему, отцу Алексію, футор Ловранский[3] з млином, о двух колах будучим, в котором одно коло от отца купленное, а другое им самим, отцем Алексеем, у Гридякы за тысячу семсот дванадцять золотих набытое з двома сеножатми к тому хутору приналежащими, именно одна на санном, а другая на [...] сенокосніе найдучіеся под Турановкою[4] и Хотменовкою[5], огороди з садом з [...] за путивлскою брамою [...] половину.

Двор в Глухове[6] будучий зо всем хоронним строеніем, в котором нині он жителство имеет, в пахотных полях також коло Глухова, яко и коло Хотменовкы найдуючих вся ему, отцу Алексію, третая часть.

Невестце моеї, Параскевії Федорової, з детми хутор Кремленій[7] под Ямполем[8] з млином о двох колах на реце Кремле[9] будучим, и до того хутора гай на пол миле приналежній и сеножатеї две: одну в вершині Кремлі речки, а другу внизу над Івотом[10] рекою лежачіе, определяю. Даю же невестце моеї Параскевії з детми в млине Хотменовском пол каменя, двор замескій за брамою путивльскою[11] найдуючійся и огород на той же улице промеж огородами Карпечиним и Гридячиним лежачій, також и сіножать в вершині Ловры реки[12] будучую, а особливе в полях пахатных под Глуховом и Хотменовкою лежачих, третинній гай лекую во вечное владеніе.

А хочай бы оную невестку мою за ей безчинніе поступки же она, презревши страх Божій и должность свою чадскую не тилко мене, свою матку, чрез колко лет неслухними позвамы турбувала и до знатних привела утрат и убытков, да й подступно виправила чого ей весма не надлежало. На добра мои з Суду Енерального декретно й многократними ругателными мене словами безчестила, надлежало мне подлюю права от приналежащей на мужа ей часты наследія лишити, а детей ей до совершенного зросту в опеце своей содержать, однак я все тое оставивши надлежащую безкривдную респектом по сину моем, по zostалих детей. Еї, невестце, в вишепоказанных кгрунтах часть определяю, которою она, Федориха, повинна контентуватися, и впрод, а ні мене, а ні детей моих не в чом не турбовати.

Дочкам моим, Анастасіи и Февроніи з polecеня небожчика мужа моего за вековіе денги, которіе им при виданю замуж лекговала купленній млин на реце Есмани[13] под Вороніжом[14] с приналежитостымы лекую во вечное владеніе, до котрого так син мой Алексей, яко и невестка моя Федориха не повинни интересоватся.

А для пропитанія и всяк пред будущей нужди себе з тых же недвижимых именій своих оставляю часть именно в млине под Некрасовом[15] будучом, камень один, двор в Хотменовце, в котром Федориха живет, з якого она повинна уступити, а войта двор определенній, ей на житовство там же в Хотменовце от Асаула Енерального Василя Жураковского[16]. И винницу там же, в Хотменовце будучую од [...] знести половину каменя в Хотменовском млине и став, до котрого Федориха всема не повинна интересоватся. В полях пахатных Глуховскіх и Хотменовскіх третую часть, которіе все поля, дай Бог дочекат надходячей весны, на тры части равные отцу Алексею, невестце и мне меют быт разделены.

А хочай оніе кгрунта, которіе я нине з доброй воли на детей моих сеюю расплагаю легкацією, в прошлом 1723 году на Суде войсковом Енеральном мимо ведома и воли поедином толко Федорихи, невестки моеї, челобитю неслухно были разделены и декретом ствержены, а подлюю посполитого

права чинительство не надлежало: понеже оніе кгрунта, власной працею и коштом чрез мене и небожчика мужа моего все суть набытіе. И того рады, я, не будучи оним декретом Суду Енерального доволна, которій неправедным порядком, без воли и ведома моего лекговано, сію остатной воли моеї в распораженю всех означенных добр, чиню легацію, которая яко з доброго произволенія моего и сочинена так, абы [...] права в книзи порядку под словом тестамент на листах 229 и 223 описанного, абы была крепка впрод будущіе часы и от детей моих и не от кого инного не нарушима [...]. И именем всемогучого Бога запрещаю. Писано в Глухове року и дня вишей писаних.

Институт рукопису НБУ імені В. І. Вернадського, ф. 1, спр. 57544.

1. Меланія Софонович – удова глухівського протопопа Максима Софоновича.
2. Миколаївська церква – найдавніша мурована споруда Глухова. Збудована на місці однойменної дерев'яної у 1683-1695 рр. архітектором М. Єфимовим на замовлення глухівського сотника Василя Ялоцького.
3. Хутір Ловранський – згодом село Глухівського повіту Чернігівської губернії.
4. Туранівка – нині село Ямпільського району Сумської області.
5. Хотминівка – нині село Глухівського району Сумської області. Відомо, що за це село вели тяжбу нащадки глухівського протопопа М. Софоновича.
6. Глухів – столиця Гетьманської України після зруйнування Батурина.
7. Хутір Кремленій – сучасну назву села не встановлено.
8. Ямпіль – нині селище міського типу, районний центр Сумської області.
9. Кремля – права притока Івотки.
10. Івотка – ліва притока Десни.
11. Йдеться про так звану Путивльську браму Глухівської фортеці.
12. Ловра – ліва притока Івотки.
13. Єсмань – ліва притока Десни.
14. Вороніж – нині селище міського типу Шосткинського району, Сумської області.
15. Некрасове – нині село Глухівського району Сумської області.
16. Василь Якович Жураковський – генеральний осавул (1710-1724) в уряді гетьмана Івана Скоропадського, у 1723-1724 рр. – один з керівників Генеральної військової канцелярії.

Посилання

1. Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII століття / Н. Білоус. – К.: Видавничий дім «Простір», 2011. – 200 с.
2. Гедьо А. Заповіти як джерело з історії повсякденного життя Ніжинської грецької громади XVIII – першої половини

XIX ст. / О. Гедьо // Краєзнавство. – 2010. – № 3. – С. 116-122.

3. Демченко Л. Заповіт княжни Гальшки Острозької / Л. Демченко // Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 110-111; Демченко Л. Тестаменти княжого роду Збаразьких / Л. Демченко // Архіви України. – 1996. – №. 4. – С. 26-36; Демченко Л. Волинські тестаменти XVI ст.: дипломатичний аналіз / Л. Демченко // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 2. – К., 1997. – С. 35-65.

4. Кривошея О. Тестаменти як складова фамільних архівів / О. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – К., 2009. – Вип. XXVI. – С. 81-91.

5. Інститут рукопису НБУ ім. В.Вернадського, ф.1, спр. 57489-57601.

Попружная А. Духовница глуховской протопопихи Меланьи Софонович

Статья содержит публикацию завещания Меланьи Софонович, вдовы глуховского протопопа Максима Софоновича.

Ключевые слова: Глухов, М. Софонович, духовница.

Popruzhna A.V. Testament of Hlukhiv Archpriest wife Melaniia Sofonovych

The aim of the paper is published non released yet testament resident of Melaniia Sofonovych, from Hlukhiv, widow of Archpriest Maksym Sofonovych.

Key words: Hlukhiv, M. Sofonovych, testament.

13.03.2013 р.

УДК 94(477):35.078.16 «1734/1750»

В.І. Белашов

ПОСИЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ РЕАКЦІЇ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ «ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ» (1734-1750 РР.)

У статті здійснено огляд діяльності «Гетьманського уряду», направленої на обмеження прав української автономії, виснаження матеріальних і фінансових ресурсів українців.

Ключові слова: «Гетьманський уряд», російсько-турецька війна, «слово й діло», кодифікація, гетьманство.

Після смерті Д.Апостола російський уряд заборонив обрання нового гетьмана, але оголошувати про це українцям заборонялося. У поданні Кабінету Міністрів до цариці Анни Іоанівни говорилося, що в указах й інших листах цю заборону потрібно замовчувати і не показувати, що є намір гетьмана не обирати.

Мета написання даної статті полягає у розкритті дійсного змісту діяльності «Гетьманського уряду», антиукраїнських дій його російської частини, направлених на поширення російських форм і методів правління в автономній українській державності.

Предметом дослідження є реакційні заходи російського уряду щодо посилення нагляду за становищем в Україні, підривом економічних сил і диференціації українського козацтва,

проти дія української старшини по встановленню гетьманського правління.

Об'єктом дослідження стали спроби правителів «Гетьманського уряду» встановити одноосібне правління, військові і матеріальні втрати українців у російсько-турецькій війні 1735-1739 рр., розповсюдження дії Міністерської або Таємної слідчих справ канцелярії на українське автономне утворення, кодифікація українського законодавства, звернення української старшини про відновлення гетьманства.

За грамотою Анни Іоанівни від 31 січня 1734 року в Глухові було створено тимчасове Правління України, яке за указом Сенату від 17 червня цього ж року почали називати правлінням «Гетьманського уряду», подібного до першої Малоросійської колегії. У цій же грамоті знову лицемірно заявлялося, що це правління буде існувати до майбутнього обрання гетьмана, поки на нього не буде підібрано надійного кандидата.

Тимчасове Правління і правління «Гетьманського уряду» складалося із шести членів – трьох представників від царського уряду і трьох – від української старшини. Лівобережна Україна знову перепорядковувалась Сенату, в якому було створено «Канцелярію Малоросійських справ» [14, № 6542; 18, 40]. У першій же інструкції Тимчасовому правлінню вказувалося на те, щоб прибутки, котрі збирались гетьману на булаву, кухню та інші, що йому належали, збирати, як і раніше.

Від росіян до складу «Гетьманського уряду» увійшли генерал-поручик, сенатор і генерал-ад'ютант князь О. Шаховський, бригадир князь А. Борятинський і полковник В. Гур'єв, від українців – генеральний обозний Я. Лизогуб, генеральний суддя М. Забіла і генеральний підскарбій А. Маркович [17, 646; 2, 313; 15, 92]. В інструкції до правління вказувалося, що на засіданнях його члени повинні бути в рівності, сидіти з правого боку великоросіянам, а з лівого малоросіянам і правити всі справи у відповідності з великоросійськими указами.

Головне місце в уряді посідав генерал О. Шаховський. Особисто йому було вказано посилити нагляд за становищем в Україні, щоб ніякої «шатості» в малоросійському народі не відбулося. Правлінню «Гетьманського уряду» було наказано правити на основі «Решительних пунктів», але поруч з цим О. Шаховський одержав таємний указ [11, 78-79]. В ньому говорилося, щоб він зближував українців з росіянами, в тому числі й шляхом змішаних шлюбів, перешкоджав тому, щоб козацька старшина йшла на зближення з шляхтою на Смоленщині. Йому також рекомендувалось не допускати зближення й шлюбів з польською і українською шляхтою на Правобережжі [11, 79]. За дією цього указу із Генерального суду було виключено білоруського шляхтича Пассека.

Українська старшина хотіла обрати нового гетьмана. У відповідь на її домагання у липні 1734 р. князеві Шаховському було послано ще одну таємну